

С.Ф. Бут-Гусаім, Т.П. Дыдышка (Брэст, Беларусь)

**АНАЛІЗ НАЦЫЯНАЛЬНА-КУЛЬТУРНАЙ АДМЕТНАСЦІ
РЭГІЯНАЛЬНАГА ІМЕНАСЛОВУ БЕРАСЦЕЙШЧЫНЫ
Ў ДЫПЛОМНЫХ ПРАЦАХ СТУДЭНТАЎ
ФІЛАЛАГІЧНАГА ФАКУЛЬТЭТА**

В статье рассматривается реализуемый при написании дипломных работ по ономастике лингвокультурологический подход, связанный с изучением онимов через призму региональной и национальной культур. Представлены подходы к анализу онимов как культурно окрашенных языковых единиц, являющихся продуктом кумулятивной функции языка.

Ключевые слова: *лингвокультурология, литературно-художественная ономастика, оним, антропоним.*

У сучаснай лінгвістычнай навуцы адным з вядучых кірункаў з'яўляецца **лінгвакультуралогія**, асноўная мэта якой – вывучэнне ўзаемасувязі мовы і культуры. Мова адначасова з'яўляецца і сродкам стварэння, развіцця, захавання нацыянальнай і рэгіянальнай культуры, і яе часткай. Важнае месца ў межах лінгвакультуралагічнай праблематыкі займае даследаванне анамастычнай сістэмы нацыянальнай мовы ва ўзаемасувязі ўласных імёнаў і культуры. Онімы з'яўляюцца культураноснымі знакамі. Іменаслоў нацыянальнай мовы – фундаментальны матэрыял для пазнання нацыянальнай культуры, для разумення псіхалогіі і характараў людзей, якія адносяцца да пэўнай нацыянальнасці ці рэгіёна. Актуальнасць распрацоўкі **лінгвадыдактычнага аспекту** анамастыкону Берасцейшчыны абумоўлена патрэбай далучэння студэнтаў да каштоўнасцяў нацыянальнай і рэгіянальнай культуры, а таксама неабходнасцю развіцця праз вывучэнне іменаслову

In Nōminum Spatio (В пространстве имен)

інтэлектуальнай, духоўна-маральнай, грамадзянскай культуры моладзі.

Лінгвакультуралагічны падыход можа быць рэалізаваны падчас напісання студэнтамі дыпломных прац па анамастыцы. Матэрыяльная, сацыяльная, духоўная культура беларускага этнасу знайшла адлюстраванне як у сэнсавым напаўненні, так і ў фармальнай структуры кампанентаў айчыннага іменаслову – уласных асабовых імёнаў, мянушак, прозвішчаў, тапонімаў, тэонімаў, эклезіёнімаў і інш. Адна з важных сфер функцыянавання ўласных імён – літаратурныя творы. Таленавітыя берасцейскія пісьменнікі ўдумліва ставяцца да фарміравання анамастычнага свету мастацкага палатна, рэалізуючы ў кантэксце твораў вобразна-выяўленчыя магчымасці і раскрываючы нацыянальна-культурную інфармацыю ўласных імёнаў.

Дыпломныя працы – такая форма вучэбнай дзейнасці студэнтаў, у працэсе якой набываюцца ўменні сістэматызаваць тэарэтычныя веды, аналізаваць моўныя факты, абагульняць назіранні. Прапанаваная ў артыкуле тэма дыпломнай працы мае даследчы характар: яна выпрацоўвае ўменне студэнта збіраць і сістэматызаваць анамастычны матэрыял, вылучаць і аналізаваць нацыянальна-культурную інфармацыю онімаў. Такая праца павінна ўяўляць сабой невялікае, але самастойнае навуковае даследаванне, у якім уласны аналіз моўных фактаў спалучаецца з тэарэтычным асвятленнем пытання і самастойнымі вывадамі.

Дыпломная праца *“Жанраўтваральная роля ўласных імёнаў у навукова-папулярнай літаратуры (на матэрыяле твораў Анатоля Бензерука, Андрэя Суворова, Валянціны Купцовай)”* прысвечана вывучэнню лінгвакультуралагічнага аспекту анамастычнай прасторы навукова-папулярных твораў берасцейскіх аўтараў. Анамастыкон даследаваных твораў з’яўляецца фактам адлюстравання гісторыі і культуры Берасцейшчыны ад старажытнасці да нашых дзён.

Мэта працы – даць лінгвістычнае апісанне анамастычнай лексікі навукова-папулярных твораў берасцейскіх пісьменнікаў на аснове комплекснага аналізу сэнсу, структурна-словаўтваральных уласцівасцяў і функцыяналь-

ных асаблівасцяў анамастыкону. Пастаўленая мэта прадугледжвае вырашэнне наступных задач:

– выбраць з тэкстаў навукова-папулярных твораў А. Бензерука, В. Купцовай, А. Суворова імёны ўласныя і размеркаваць іх па разрадах у адпаведнасці з тэматычнай класіфікацыяй;

– даследаваць анамастыкон навукова-папулярных твораў берасцейскіх аўтараў з лінгвістычных і гісторыка-культуралагічных пазіцый;

– ахарактарызаваць спецыфічныя асаблівасці функцыянавання імён уласных у тэкстах навукова-папулярнай літаратуры.

Праца складаецца з “Уводзінаў”, двух раздзелаў, “Заклучэння” і спіса выкарыстаных крыніц. Ва “Уводзінах” абгрунтоўваецца актуальнасць даследавання, яго прадмет і аб’ект, ставяцца мэты і задачы навуковай працы, акрэсліваецца структура даследавання, вызначаецца змест асноўных тэрмінаў літаратурнай анамастыкі.

У першым раздзеле “*Антрапанімічная прастора навукова-папулярных твораў берасцейскіх аўтараў*” раскрываюцца асаблівасці імянавання герояў даследаваных твораў. Неабходна адзначыць, што дынамізм аўтарскага паведамлення пра скарбы роднай зямлі дасягаецца за кошт звароту да падзей мінулага. Чытач адгортвае для сябе старонкі гісторыі Вялікага Княства Літоўскага, Рэчы Паспалітай, Пінскага княства, СССР, СНД. Таму важна прааналізаваць прадстаўленыя ў антрапаніміконе твораў **імёны-рэтраспекцыі**, якія належаць мінуламу нашай зямлі: *Афанасій Брэсцкі, Андрэй Баболя, Пётр Рабцаў, Аляксандр Жмаеў, Іван Зубачоў, Яфім Фамін* і інш.

Важнае значэнне мае разгляд прадстаўленай у творы этымалагічнай семантыкі антрапонімаў. Так, робячы экскурс у гісторыю, Анатоль Бензярук тлумачыць чытачу паходжанне даўніх імёнаў, сэнс якіх апраўдваецца жыццём і ўчынкамі вядомых гістарычных асоб. Напрыклад, у апавяданні “Землі і справы Боны” адзначаецца: “*Нездарма імя ў каралевы Бона (што значыць “Добрая”), невыпадкава яна Сфорца (“Моцная”)! Вялікія ў яе ўладанні. Раскінуліся яны ад Жмудзі*

In Nōminum Spatio (В прастранстве імен)

да Палесся. Шмат трэба сіл, каб гаспадарыць на такіх абшарах. Трэба да людзей з добрым словам звяртацца, каб яны працавалі лепш” [2, с.18].

У першым раздзеле патрэбна разгледзець прадстаўленую ў кнізе А. Бензерука “Касцюшкі-Сяхновіцкія: гісторыя старажытнага роду” інфармацыю пра паходжанне прозвішча сям’і нацыянальнага героя Беларусі. А. Бензюрук адзначае, што ўсе дакументы, складзеныя пры жыцці першага ўладара маёнтка Сяхновічы, пісара вялікага князя Літоўскага, называюць яго “**Костюшко**”. Гэта памяншальная форма хрысціянскага імені **Канстанцін**. Прадстаўнікі сярэдняга і дробнага баярства ў старажытнасці іменаваліся менавіта такімі памяншальнымі формамі: **Тишко** (замест Цімафей), **Васко** (замест Васіль), **Гурко** (замест Рыгор). Гэтыя формы ў XV–XVI стагоддзях лічыліся нарматыўнымі, зацверджанымі ў шматлікіх справаводчых паперах. Вышэйшае ж дваранства насіла імёны, якія мелі поўную форму. Імя **Касцюшкі** Фёдаравіча ператварылася ў сямейнае прозвішча, таму што з 15 студзеня 1515 года “ён зрабіўся дваранінам гаспадарскім, выканаўцам даручэнняў вялікага князя. Да таго ж **Касцюшка** Фёдаравіч сумяшчаў пасады камянецкага суддзі і гараднічага. Апроч таго, у 1543 годзе ён быў вялікакняскім камісарам пры размеркаванні спрэчных земляў, а прыкладна ў той жа час (да 1549 года) удзельнічае ў размеркаванні каралеўскіх і шляхецкіх надзелаў каля Старога Сяла (Жабінкаўскі раён) на Берасцейшчыне” [1, с. 12]. Такім чынам, грамадская дзейнасць **Касцюшкі** Фёдаравіча стала ўзорам для яго нашчадкаў. Бліскучая кар’ера – узвышэнне звычайнага баярына ў фактычнага кіраўніка старажытнага горада Камянца – адыграла вызначальную ролю ў замацаванні імені **Касцюшкі** за яго нашчадкамі як прозвішча: “Імя слыннага продка стала часткаю спадчыны, якая трывала замацавалася за радзінаю” [1, с. 16].

Цікавым і важным будзе разгляд працэсаў дэрывацыі агульных найменняў на базе онімаў – прэцэдэнтных імён сусветнай культуры. Імя здаўна ацэньвалася ў грамадстве як неад’емная частка чалавека, каштоўнасць, якой ён даражыць. Лічыцца, што чалавек застаецца жывым да той пары, пакуль у свеце памятаюць яго імя. Апавядаючы пра славу і духоўную

спадчыну вялікіх землякоў, А. Бензюрук паказвае, як шануюцца і захоўваюцца ў свеце іх імёны: “*Дамейка* пакінуў значны след у гісторыі. *Геаграф* вам раскажа пра горы *Кардыльера Дамейка*. *Біёлаг* – пра малюск *навуцілус дамейкус*. *Геолаг* – пра сіне-белы мінерал *дамейкіт*. *А батанік* – пра фіялку *віола дамейкіяна*” [2, с. 28]; “*Імем Касцюшкі* названы самая высокая гара ў Аўстраліі, гарады ў ЗША, вуліцы ў Польшчы” [2, с. 22].

Берасцейскія аўтары з гонарам расказваюць пра славытых землякоў-сучаснікаў. Таму на старонках іх кніг прыгадваюцца **онімы-сучаснікі**: імёны чэмпіёнкі Алімпійскіх гульняў у Афінах *Юліі Несцярэнка*, беларускага касманаўта *Пятра Клімука*, першага героя Беларусі, лётчыка *Уладзіміра Карвата* і інш.

У другім раздзеле “*Тапанімічны і культурна-гістарычны фон навукова-папулярных твораў берасцейскіх пісьменнікаў*” разглядаюцца найменні геаграфічных аб’ектаў, якія ўжываюцца ў творах, і онімы, якія фарміруюць культурна-гістарычны фон твораў: найменні аб’ектаў культуры і мастацтва і інш. Лакалізатарамі прасторы мастацкага твора з’яўляюцца **тапонімы**. На старонках навукова-папулярных твораў прыгадваюцца шматлікія назвы гарадоў (*Пінск, Жабінка, Камянец, Ружаны, Пружаны, Баранавічы, Іванава, Ганцавічы, Столін*) і вёсак (*Легаты, Дымнікі, Шчарцова, Якаўчыцы, Мухалоўкі, Давячоркавічы, Свішчы, Азяты, Старое Сяло, Збірагі, Ляхчыцы, Арэхава, Збураж, Сяхновічы*) Берасцейшчыны. Важным з’яўляецца аналіз сканцэнтраванай у **тапонімах** інфармацыі пра факты даўняй гісторыі паселішчаў: пра іх заснавальнікаў, першых жыхароў, старажытныя прафесіі, даўнія плямёны, якія некалі жылі ў гэтых мясцінах, напр.: “*Доўга абры (ваяўнічае племя, якое прыйшло з усходу) ваявалі са славянамі, але аднойчы згінулі, быццам ніколі іх не было. Засталіся ў памяці пра абраў толькі назвы вёсак: Абрына паблізу Целяханаў, Абровы на Іванаўшчыне, Аброўская вулька ў Івацэвіцкім раёне*” [2, с. 100]; “*Валынка – былое прадмесце Берасця, увайшла ў гарадскую рысу яшчэ ў XIX стагоддзі. Гэта было рамесна-гандлёвае пасяленне на гандлёвым шляху з Валыні (адсюль*

In Nōminum Spatio (В прастранстве імен)

паходзіць яго назва). **Валынка** – адно з найстаражытнейшых пасяленняў. Яе заснаванне датуецца XIII стагоддзем, калі Берасце ўваходзіла ў склад Галіцка-Валынскага княства. **Валынь**, суседні з Берасцейшчынай рэгіён Украіны, сваёй назвай абавязана надзейнаму памочніку палешука – **валу**” [3, с. 32]. Стварэнню гістарычнага каларыту спрыяюць ужытыя ў кантэксце навукова-папулярнага твора **ўстарэлыя тапонімы**. Частка **ўстарэлых онімаў** цалкам адрозніваецца ад сучасных назваў сваім фона-марфалагічным складам. Гэта **ўласналексічныя археонімы**. Многія аўтары праз кароткія ўстаўныя канструкцыі падаюць чытачу суадносныя з **археонімамі** сучасныя найменні: “Цэнтральныя вуліцы горада Брэста ў першым дзесяцігоддзі XX стагоддзя былі ўжо забудаваны дыхтоўнымі каменнымі дамамі на некалькі кватэр і асабнякамі. Заможныя мяшчане жылі на **Пятроўскай** (цяперашняя вуліца **Карбышава**), **Дваранскай** (**Міцкевіча**), **Мядовай** (**К. Маркса**), **Беластоцкай** (**Савецкіх пагранічнікаў**), **Топалевай** (**17 верасня**), **Вазнясенскай** (**Камсамольская**), **Мільённай-Паліцэйскай** (**Савецкая**)” [4, с. 24]. **Гістарыёнімы** з’яўляюцца найменнямі дзяржаў і дзяржаўных саюзаў, якія зніклі з палітычнай і геаграфічнай карты, напр.: **Рэч Паспалітая**, **Вялікае Княства Літоўскае**, **Жмудзь** (гістарычная і этнаграфічная вобласць на захадзе Літвы, якая з 1260 гадоў была ў складзе Вялікага Княства Літоўскага) [2, с. 44].

Берасцейскія краязнаўцы распавядаюць пра помнікі матэрыяльнай і духоўнай культуры сваёй маленькай радзімы, важнае месца сярод якіх займаюць даўнія храмы, якія ратавалі душы людзей і дапамагалі палешукам у часы самых цяжкіх выпрабаванняў. Студэнту неабходна прааналізаваць сэнсавую нагрузку і этымалагічную семантыку ужытых у навукова-папулярных творах **эклезіёнімаў** (найменняў храмаў), **іконімаў** (назваў абразоў), **бібліёнімаў** (найменняў помнікаў рэлігійнага пісьменства).

У “Заклучэнні” робяцца высновы пра майстэрства берасцейскіх пісьменнікаў у выкарыстанні анамастычнага матэрыялу, які з’яўляецца адным з найважнейшых сродкаў перадачы цікавых і займальных для маленькіх і дарос-

лых чытачоў звестак пра мінулае роднай зямлі, славурых продкаў і сучаснікаў, матэрыяльную і духоўную культуру Берасцейшчыны. Праца можа мець дадатак – слоўнік або пералік прааналізаваных анамастычных адзінак.

Метадычныя рэкамендацыі і парады, прадстаўленьня ў артыкуле да прыведзенай тэмы дыпломнай працы, могуць быць выкарыстаны пры аналізе анамастыкону іншых твораў.

ЛІТАРАТУРА

1. Бензярук, А. Касцюшкі-Сяхновіцкія : гісторыя старадаўняга роду / А. Бензярук. – Брэст: Академия, 2006. – 130 с.
2. Бензярук, А. Свята для сэрца : невялікія гісторыі для юных беларусаў: для мал. шк. узросту / А. Бензярук. – Мінск : Літаратура і Искусство, 2009. – 150 с.
3. Купцова, В.Г. Я іду по городу, по знакомой улице...: путешествия по улицам довоенного и современного Бреста / В.Г. Купцова. – Брест : Альтернатива, 2008. – 236 с.
4. Суворов, А.М. Брест. На перекрестке дорог и эпох: 1019–2009 / А.М. Суворов. – Брест : Полиграфика, 2009. – 240 с.